

УДК 81'38

Ніна Яценко

**«І ЗВІДТИ, З СИНЬОГО НЕБА,
БІЛОСНІЖНІ ПЕРЛА ЛЕТЯТЬ...»
(КОЛЬОРОНАЗВИ У НОВЕЛІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
«ЗАЛІЗНИЙ ОСТРІВ»)**

Стаття присвячена розгляду семантики й образних можливостей колоративів у новелі О. Гончара «Залізний острів». З'ясовано, що основний композиційний прийом, на якому тримається твір, – це контраст. Протиставлення невмирущої краси природи, життя й неприродності сталевого острова, старого проіржавілого корабля передають художні означення **синій**, **сталевий**. Кольороназви у різних граматичних формах відтворюють індивідуально-авторську картину світу, утворюють структури тропів. Деякі прикметники вжито з фауно- і флорономенами. Використання назв синього кольору домінує в мовній палітрі письменника.

Ключові слова: ідіостиль, кольороназва, контраст, семантика, художнє означення, граматична форма, образна структура, фауно- і флорономени, майстер.

The article deals with the semantics and imaginative possibilities of the colors in O. Honchar's short story «The iron island» analysis. It is revealed that the main compositional trick of the work is contrast. The opposition of the undying flavor of nature, life and the unnatural of the iron island, old rusted fast ship is reflected in the blue and iron adjectives. The coloronomena reflects the author's individual picture of the world and represented by different grammatical forms, demonstrating its imaginative structure of the color tropeic paradigm. Some adjectives used with the fauno- and coloronomena. And usage of the blue color is dominative in the speech palette of the great master.

Key words: idiostyle, coloronomen, contrast, semantics, grammatical form, literary determination, imaginative structure, fauno- and floronomena, master.

Уже понад півстоліття живемо в нев'янутих барвах слова Олеся Гончара, яке приваблює індивідуально-авторським баченням світу, глибиною думки й майстерністю форми.

Уявити літературну мову другої половини ХХ ст. без мовотворчості письменника не можна. Так, літературознавець В. Г. Дончик пише, що «як митець слова, Гончар весь у прагненні до художньої місткості, лаконізму, інтенсивності барв, поетичної згущеності образів та щодалі глибшої людинознавчої аналітичності, до точного, зваженого, але й свіжого, кольорового слова» [Дончик 1987: 306].

Матеріалізований у мові особливий світ роздумів, почуттів, оцінок письменника зумовив входження його в сучасний навчально-дидактичний дискурс. Звертаємо увагу на роман «Тронка» Олеся Гончара, який захоплює своєю формою – естетично довершеною, гармонійною. У цьому романі в новелах сконденсована неповторність стилю письменника, його поетичного реалізму з наскрізним мотивом тривоги. Відчуття тривоги – це визначальна ознака новели роману «Залізний острів». «Системою художніх образів, – стверджує академік М. Г. Жулинський, – письменник формує складну діалектичну взаємодію людини і природи, людини і суспільства, свого народу і всього людства, планети і космосу, а реальність всякчас руйнує її, вносить різні дисгармонійні звуки, які віщують драми і трагедії. Як застерегти людину, людство від наближення ядерного апокаліпсиса, як домогтися, щоб металево-надривне ревище надзвукових винищувачів не заглушувало ніжного, тихого дзвону правічної тронки? Олесь Гончар б'ється над цими «проклятими питаннями» ХХ ст., багато чого досягає завдяки пошукам нових оригінальних форм, як у романі «Тронка» [Жулинський 2011: 799].

Мовотворчість Олеся Гончара – це багаті зразки колористичного змалювання словом. Кольороназви в різних граматичних формах – один із маркерів ідіостилу письменника.

Основний композиційний прийом, на якому побудовано новелу «Залізний острів», – контраст. Майстерно акцентуючи на кольорових контрастах, Олесь Гончар відтворив протиставлення невмирущої краси природи й неприродності

залізного острова, перебування свідомості між двома світами – реальним й ірреальним, миром і працею – воєнною загрозою, світлою радістю життя – безглуздою смертю.

У мовній палітрі твору ці два світи вербалізовано через контрастні асоціативно-образні поля – *радість (життя)* і *тривога (неспокій, відчай)*. Ядром першого є кольороназви *синій, блакитний, голубий* з відповідними асоціатами: *море: блакитніє море; блакитніюча безвість; синява морська; синява тиха, безмежна; простори моря синіють; чиста морська синява; сапфірна синява; синє роздолля; суцільна голубінь; небо: синє небо; ясніє чиста голубінь зеніту; ніжно-блакитна шовковість небес: Блакитніє море* (С. 220); *Велика вода, суцільна голубінь вже оточує їх* (С. 234). Сконцентроване поєднання колоративів з семою 'синь' символізує красу і радість життя, світлі, яскраві, сонячні барви природи. Тривога вербалізована в персоніфікованому образі *крейсера*. Усе, пов'язане з ним, чорне, похмуре, вороже. Він – один-однісінький, і це вже протиставляє його розкоші літнього дня, цілого світу в його доцільній єдності й красі. Його стан – важка непорушність. Унаочнюють страшний образ самотнього корабля художні образи з кольорономенами *залізний* («набуває якості на основі компоненту кольору у своїй семантиці» [Сологуб 1991: 63], *сталевий* ('кольору сталі; світло-сірий із сріблястим полиском – СУМ IX: 639), *сіре, брудно-сіре: залізне гніздовище; сіре залізне громаддя; брудно-сіре тло борта; тисячотонне сталеве громаддя; сталева арена могутніх рудо-іржавих палуб; сталевий гігант; іржава сталева гора; а судно здіймається над морем, справді мов залізна гора, сталева скеля, їхній сталевий острів; залізний хаос; залізний Арарат серед моря; химерне залізне бескеття; сталевий велетень; залізні буреломи; грає сонцем іржава сталева стіна; залізне провалля; залізні колодязі; іржаве обдерте судно; сталева безжиттєва скеля; судно, одягнуте у важку непробійну сталь*. Навіть море, в міру наближення до крейсера, змінюється: *Море, що спершу прозоро просвічувало аж до дна і зверху було веселим, синім, щодалі мовби темнішає, важчає, воно стає і справді чорним, можна зрозуміти, чому його так назвали* (С. 234); *Ніжно-*

блакитна шовковість небес і густо насичена синню, аж чорна просторінь моря – такий їхній світ, серед якого їм чути тільки хлопання та ритмічне поскрипування кочетів (С. 234); *Ще б пак, така темна, лиснюча стихія стелеться навкруги* (С. 235). Частотність повторювання *сталевих, залізних, чорних* тонів створює загальну атмосферу тривоги, неспокою, відчаю. Привертає увагу символічна назва новели «Залізний острів», що уособлює неприродне поєднання: залізний острів – корабель – мішень для військових нічних бомбардувань у мирний час, над мирним небом, під мирними зорями.

Спостереження засвідчують, що окремі кольори на фоні синього, блакитного (початок новели) сприймаються як «вкраплення» (вислів Н. М. Сологуб). Звернімо увагу: *край рудоді суші соковито зеленіють* кущики очерету (С. 221); *сліпучими скалками іскриться пісок, жовтіє* молочай (С. 228); *нехворощ сріблиться* (С. 226).

Лексико-тематична парадигма кольоролексем у новелі Олеся Гончара широка та спектрально багата. До неї входять як лексеми на позначення власне кольору, так і образно-стилістичні одиниці, що позначають асоціативну колірну ознаку, напр.: колір *солом'яний* ('який має колір соломи; світло-жовтий' – СУМ ІХ: 450): *Солом'яна чуприна спадає хлопцеві на лоба, а очі з-під неї зірко примружені весь час вперед, щоб не збитися з курсу, не відхилитись від сонця вбік* (С. 235); *У відповідь на її слова полетів на палубу один босоніжок, потім другий, а невдовзі з'явилася із-за борта і солома Віталієвого чубчика...* (С. 237).

Мовну естетику колоратива *засмаглий* (засмаглявлені) як засобу зовнішньо-портретного опису людини ілюструють у тексті сполуки із соматизмами *плечі, ноги, тіло*: *В одному купальнику стояла, красуючись на весь берег відкритим дівочим тілом, струнким, засмаглим* (С. 230).

Означення *чорний, сірий, білий, червоний* вжито з фауно-та флорономенами: *сірі степові мухи* (С. 234), *чорна гава* (С. 236), *біла чайка* (С. 229), *червоні водорості* (С. 232). Низка атрибутів функціонує на позначення породи корови: *корова-ялівка червоно-степової породи* (С. 229), *корова втрачає свою червоно-степову масть* (С. 234).

У новелі «Залізний острів» кольороназви відтворюють насамперед індивідуально-авторську картину світу, об'єктиваторами якої слугують: 1) естетична спрямованість уживання колірної лексики, що посилює експресивність опису художнього простору: *сапфірна синява, брудно-сіре тло, ніжно-блакитна шовковість небес, залізне бескеття, залізне гніздовище: Ривок – стрибок – віраж через останню кучугуру, і ось вам море, ось вам його **синява**, тиха, безмежна...* (С. 228); 2) поєднання в одному висловленні колоративів, що мають узуально закріплені протилежні семантичні плани чи вступають у контекстно зумовлені відношення протилежності: *Суха морська трава **чорніє** під ногами. Ген-ген по берегу **біліє** самотня рибальська хатина, де кочує риболовецька бригада в сезон лову, але зараз і там нікого не видно* (С. 229); 3) уживання поряд із колірними лексемами підсилювальної частки *аж*, що слугує додатковим засобом експресивізації художнього контексту: *Ніжно-блакитна шовковість небес і густо насичена синню, **аж чорна** просторінь моря – такий їхній світ, серед якого їм чути тільки хлюпання та ритмічне поскрипування кочетів* (С. 234); 4) утворення на основі кольороназв тропів (епітетів, порівнянь, метафор, метонімії), характерних для ідіостилю Олесь Гончара: *білосніжні перла летять; ясніє чиста **голубінь** зеніту; ...та чайка сидить, куняє коло води, **біла**, непорушна, **мов з алебастру**; **біла, як перший сніг**; Вода була десь далеко внизу, і човник їхній там поколихувався, такий малюсінький, а судно здіймається над морем, справді мов **залізна гора**, **сталева** скеля, їхній **сталевий острів*** (С. 237).

Із-поміж назв кольорів та їх відтінків окремих сегментів словника кольороназв Олесь Гончара формують прикметники та дієприкметники: *рясносопячне (літо), сонячне (проміння), блискучі, осяйні (перла), блискучі (скалки), прозорчата (щогла), зоряна, видна (ніч), зоряна (дорога), високе зенітове (сонце), світлий, чистий (океан життя)*, а також протилежні їм за оцінністю словосполучки: *темна, лиснюча (стихія), темне, непривітне (небо), темна (просторінь), темна (синь), темні (трюми), первісно-темні глибочезні (надра), темний (закуток), темний (полиск), облуплена, облущена*

(фарба бортів), застоюна брудна (вода), сліплячі, остекленілі (простори), замазучена (брезентина), океан тьми і хаосу. Частотним на позначення кольору є вживання іменників (голуби́нь, синь, смагли́сть, солома чубчика, смаглявочка), дієслів (блакитніє, жовтіє, біліє, чорніє, смолити, синіють, смаглявіють, зеленіють). Для передачі інтенсифікації кольору письменник використовує прислівникові форми: сонце **вишнево** пірнуло за степовим берегом (С. 225); **сліпучо** падає якесь незвичне, майже космічне сонце (С. 239).

Отже, палітра кольороназв у новелі Олеся Гончара «Залізний острів» надзвичайно широка, тому кожне лінгвостилістичне вивчення, зокрема спроектоване на індивідуально-авторське слововживання в інших новелах роману «Тронка», неодмінно виявлятиме красу «нев'янучого цвіту народного». Зафіксовані в тексті роману кольороназви підтверджують висновок Н. М. Сологуб: «Шляхи збагачення великим майстром слова виражальних можливостей рідної мови різні, багатоаспектні. Серед них немала роль належить і використанню лексики на позначення кольорів» [Сологуб 1991: 75].

Гончар Олесь. Тронка: Роман в новелах. – К.: Рад. письменник, 1963. – 344 с.

Дончик В. Г. Український радянський роман. Рух ідей і форм / В. Г. Дончик. – К.: Дніпро, 1987. – С. 427–436.

Жулинський Микола. Українська література: творці і твори: учням, студентам, учителям / Микола Жулинський. – К.: Либідь, 2011. – 1152 с., іл.

СУМ 1970 – 1980 – Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.

Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара / Н. М. Сологуб. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с.

REFERENCES

- Honchar, O.* (1963). *Tronka: Novel in short stories*. Kyiv (in Ukr.)
Donchuk, V. H. (1987). *Ukrainian Soviet novel. Movement of ideas and forms*. Kyiv (in Ukr.)
Zhulynskyi, M. (2011). *Ukrainian literature: creators and works: students, students, teachers*. Kyiv (in Ukr.)

СУМ 1970 – 1980 – Dictionary of the Ukrainian language (11 vol.). (1970 – 1980). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)

Solohub, N. M. (1991). *Language World of Oles Honchar*. Kyiv (in Ukr.)

Статтю отримано 27.02.2018

Nina Yatsenko

**«AND FROM THERE, FROM THE BLUE SKY,
WHITE PEARLS ARE FLYING ... »
(NAMES DENOTING COLOUR
IN O. HONCHAR'S NOVEL «IRON ISLAND»)**

The article is devoted to the consideration of the semantic and figurative possibilities of names denoting colours in the novel «Iron Island» written by Oles Honchar . It is found out that contrast is the main compositional method on which the novel is based. Confronting the immortal beauty of nature, the life and the unnaturalness of the steel island, the old rusty ship transmits artistic definitions blue (*синій*); steel (*сталевий*). The names denoting colours reproduce primarily the individual author's picture of the world, for this such components serve: 1) the aesthetic orientation of color vocabulary use, which enhances the expressiveness of the description of the artistic space; 2) combining in one statement such names, which have visually fixed opposing semantic plans or enter into context-related opposing relations; 3) use along with color a particle *аж*; 4) modeling on the basis of color palettes of the epithets, comparisons, metaphors, metonymy etc., which represent the figurative structure of the colored paradigm of O. Honchar's style. The names denoting colour are one of the markers of O. Honchar's style. They are represented by various grammatical forms (adjectives, nouns, verbs, participles). Adjectives *black, gray, white, red* are used with names denoting fauna and flora (*gray flies, white gull, red algae etc.*). The meaning of *blue (синій)* is the most frequent characteristic of the sky, expanse. The synonymous name is *bluish (синява)*, ('blue space of the sea, blue surface (about the sky, the sea)' – СУМ IX: 191): *blue sea; bluish silence; boundless, sapphire bluish*). The use of *blue* is dominant in writer's the language palette.

We support the opinion of N. M. Solohub, a researcher of O. Honchar's language, that «Ways of enriching native language expressiveness are different, multidimensional. A significant role among them belongs to the use of vocabulary denoting colours».